

понирање

Сава Анђелковић

ШТА СЕ, ЗАПРАВО, ДОГАЂА У СТЕРИЈИНИМ РОДОЉУПЦИМА?

ДРАМСКА ГРАЂА, ПОДЕЛА НА ЧИНОВЕ И СЛИКЕ

Мада су *Родољупци* написани у пет чинова, што одговара броју чинова у трагедији, распоред грађе по чинovima у овој комедији је другачији. У првом чину су експозиција и отпочети заплет који се протеже на следећа три чина, док су у последњем перипетија и расplet (који обухвата последње три слике комада). Радња у свим чинovima је временски заокружена, док временски прекиди постоје између свих чинова.

Дејство прво

1848. Мађарска револуција је у току. Мађарска либерална опозиција формулисала је у Пешти своје захтеве у дванаест тачака... Радња се догађа у једном војвођанском граду (неименован, али се може рећи да је то Вршац).

Нестални ликови Срба, Жутилов, нотарош опуштен због малверзација, Шербулић и Смрдић, банкротирани трговци, узвикују пароле на мађарском језику. Жутилов оптужује магистрат конзервативаца што није објавио дванаест пештанских захтева и замера Гавриловићу

да га Мађари хране, а да он не зна њихов језик (сцена 1). Милчика, кћи Жутилова, доводи свог млађег брата Едена, окићеног мађарском кокардом. Свим присутнима предлаже исте кокарде и они се, изузев Гавриловића, одушевљени, њима украшавају. Сви, осим Гавриловића, спремни су да „мађаризују” своја имена (сцена 2). Од свог уласка, песник Лепршић покреће ватрену расправу о славјанству, панславизму и славној српској прошлости и набраја знамените личности из историје и легенди. Према њему, Војводина мора бити српска и само српска. На разборите примедбе и приговоре Гавриловића, Лепршић, а потом и сви остали, реагују својим „патриотским” заносом. Лепршић је озлојеђен што види мађарске кокарде и почиње да пева „Устај, устај Србине...” (сцена 3). Он тражи од Нанчике, жене Жутилова, да направи српске кокарде. Како нико од „патриота” не зна српске боје, он жестоко напада Мађаре које сматра кривцима што је ослабило осећање српске народности и радосно подсећа да су Срби недавно спалили цивилне протоколе написане на мађарском језику (сцена 4). Зеленићка, Лепршићева тетка, доноси вест да је читав Диштрихт у пламену и егзалтирано предвиђа буђење српског „феникса”, засрамљује „патриоте” због непознавања боја српске тробојке (плаво, бело, црвено). Из љубави према националним бојама жели да промени своје име Зеленићка у Плавићка и наговара Нанчику да поцепа своју зелену хаљину. Са гађењем, сви одбацују мађарске кокарде, спремни да „сербизирају” своја имена, да изнесу мађарске протоколе из цркве и запале их, чак да ратују.

У првом чину писац не инсистира на промени простора, мада судећи према дијалогу и једној белешци у дидаскалији, имао је на уму промену простора у првом чину. Почетна слика, осим дејствујућих ликова групе „родољубаца” има и грађане као статисте, учеснике у уличном слављењу револуције, о којима нема ближих информација, јер им није додељен текст. Следи допуњавање групе ликова, тачније њено умножавање, јер се њима, у следећој слици, на краће време, придружују деца једног од истакнутијих чланова, а потом и лик другачијег опредељења. Стерија додељује слике новим уласцима, као и касније када ће се представити један, па затим други женски лик. На крају првог чина сасвим је оформљена група, која ће носити идеју користољубља под паролом родољубља и којој ће један усамљени лик, као њена савест, све време указивати на грешке и опомињати је. Док је на почетку чина склона мађарској страни, група родољубаца је на крају истог сасвим приклоњена српској.

Дејствио друго

Милчика, којој се удварало мађарско племство, жали што мора да одустане од мађарског језика (сцена 1). Шербулић и Смрдић су застрашени јер су чули да се води истрага о спаљеним регистрима; Шербулић се боји да ће бити обешен. Спреман да изда своје другове, како не би био једини који страда (сцена 2). Лепршић их умирује: долазе Срби из Србије и могу рачунати на помоћ Руса. Али ова двојица одбијају да ризикују своје животе ради подизања српске заставе (сцена 3). Улази Жутилов са мађарском кокардом јер је, како каже, мађарска војска близу. Лепршић проналази решење: сакрити српске кокарде на наличју одеће, али близу срца, а наметљиво показивати „мрске кокарде маџарске” (сцена 4). Гавриловић сматра да је усхићеност кокардама и бојама глупост и истиче важност напретка. Међутим „родољупци”, забринути, одлучују да привуку благонаклоност Мађара Нађа Пала (сцена 5), пред којим се надмећу ко ће више да оцрни Србе (непромотрени, луди, чак покварени), да уздигне мађарско отачество и да наброји поклоне за мађарске војнике, док успут коре Гавриловића због недостатка ентузијазма. Нађ Пал, такође суздржан, хвали Гавриловићево поштење и осуђује свако насиље. Само што је изашао, „родољупци” поново мењају став (сцена 6).

Други чин отпочиње монологом (који открива бојазан у променењени правац), а следећа слика има два лика. Потом, засебним уласцима других ликова формирају се нове слике, укупно их је шест. У новим појавама ликова преовладава уверење у исправност одлуке, па разумевање, и поново склоност мађарској страни, да би претрпели критике од неутралног Мађара и окренули се опет ка Србима. Излазака нема, а када лик који је последњи дошао оде, то је и даље иста сцена.

Дејствио треће

Милчика узбуђено чита о бици Срба и Мађара код Србобрана (српско именовање Сентомаша). Она и мајка се са радошћу сећају недавног бала, удварања мађарских официра и њихових комплимената због изврсног знања мађарског језика (сцена 1). Како Еден говори само мађарски, оне сматрају да би било боље да га не види Зеленићка која управо долази и да, нажалост, треба отпустити служавку Мађарицу (сцена 2). Зеленићка здушно дели лекције у лингвистичком (избегавати стране, немачке и мађарске, речи) и ратничком духу, дајући као пример амазонке, предлаже оснивање Одбора родољубица чија активност би била организација пријема ради распрострањивања народности, на које би позивали и младе мађарске официре, што одуше-

вљава Милчику. Зеленићка страствено коментарише Србобранску битку, цртајући кредом по столу (сцена 3). Гавриловић, у потрази за Жутиловим, прекида њена објашњења, и како она у заносу изјављује да се мајке и жене морају радовати губитку својих ближњих ако су ови пали за српство, изражава сасвим супротно мишљење (сцена 4). Уласком Зеленићкиног нећака, Лепршића, са мађарском кокардом, она негодује са презиром... све док јој он не објасни своје лукавство. Када је схватила, закључује да само Срби издајнице и мађарони одбијају да носе мађарске кокарде. Огорчен, Гавриловић излази, претрпевши оштре критике (сцена 5). Жутилов доноси нове вести о биткама између Срба и Мађара: упркос помоћи добровољаца из Србије, изгледа да Мађари напредују. Тако сматра да је разумније држати се Мађара. Међутим Лепршић и његова ујна Зеленићка истрајавају у својим величањима славјанског царства (сцена 6). Смрдић доноси још новије вести: да је Пешта пала и да ће се Мађари повући. Пресрећни, „родољупци” одлучују да направе црну листу на којој ће бити Срби одани Мађарима, што им омогућује личне обрачуне (сцена 7). Милчика потврђује одлазак Мађара, Лепршић пева „На ноге, Срби браћо, слобода зове!”.

Почетак трећег чина затиче два женска лика, а када дечак скоро пројури просторијом Стерија задржава исту, другу, врло кратку, слику која јесте продужетак дијалога женских ликова, али сада мотивисан дечаковом појавом. Нова слика почиње доласком ватрене „родољубице”. У овом чину извештаји са фронта, који пристижу уласцима нових ликова у свакој следећој слици, наизменично охрабрују и обесхрабрују, док се чин завршава добрим вестима и весело. Бројним уласцима ликова сцена се полако пуни, нижу се нове слике, укупно осам, а да је ликови (којих има више него у осталим Стеријиним комедијама) не напуштају.

Дејствио четврто

Жутилов је задовољан својим богатством (сцена 1). У дијалогу са женом, испоставља се да, као председник одбора, уцењује несрпско становништво, Немце, Јевреје... у „Војводини српској”. Остали „родољупци” такође згрћу новац, док их Гавриловић омета својим поштењем (сцена 2). Долази Смрдић и жали се да извлачи мање профита од осталих и саветује да се за сада не протерују Јевреји, већ брадати Срби без бркова, што је доказ да нису прави Срби; Жутилов се изјашњава за Војводину „чисту” (сцена 3). Ушавши, Шербулић јадикује да се мање окористио од других, не толико заслужних, свађа се са Смрдићем. Жутилов га умирује, обећававши му чланство у Одбору, уместо Гавриловића (сцена 4). Улази снуждени Лепршић, сада секретар Одбора, који је чуо да су више правне инстанце поништиле одлуке Одбора

(сцена 5). Гавриловић доноси вест да је Србобран пао, што „родољупце” ожалашћује, али им омогући да га најуре из Одбора, уз оптужбе да је мађарон (сцена 6). Стиже писмо и извештај Патријарха: Срби ће добити појачање. „Родољупци” оптужују Гавриловића за малодушност и издају, прете му конфискацијом добара (сцена 7). Скоротеча пита да ли ће понети одговор и потврђује да је Србобран пао. „Родољупци” су дотучени; Смрдић саветује да поубијају Немце и остале мађароне (сцена 8). Милчика најављује брзи долазак Мађара. Успаничени, „родољупци” одлучују да беже у Србију, али да при том понесу касу, због чега Гавриловић негодује (сцена 9). Зеленићка им саветује да се одупру непријатељу и позива жене да то ураде; мушкарци, импресионирани, следе је. Изненада се зачује топовска паљба и завлада општа паника. Запањен, Гавриловић се такође спрема на бекство јер се не усуђује да остане ту где су „његови” починили толике глобе; оплакује судбину народа у рукама таквих српских „родољубаца” (сцена 10).

Четврти чин, као и претходни, почиње монолошком сценом, настава се дијалогом, у који се увек, уласцима одвајају нове слике и укључују нови ликови који не напуштају сцену. Почетак је у знаку салдирања добити, али убрзо долази до разилажења међу „родољупцима” због новостворене хијерархије власти (председник одбора – Жутилов, секретар – Лепршић, члан одбора Смрдић, они који нису ушли у одбор – Шербулић). Ситније несугласице ће се заборавити када уследе лоше вести. У седмој слици се појављује Скоротеча да би предао писмо и изашао. Слика остаје иста док се чита писмо, а када овај поново уђе то ће бити нова сцена. Он ће убрзо отићи, што неће пореметити деобу дијалогског текста на слике. Појавиће се још две јунакиње и тако ће број слика у овом чину бити десет. Остаје само „резонер” да би завршио свој монолош.

Дејствије ијето

Радња се догађа у Београду у који су „родољупци” избегли. Огорчени, Шербулић и Смрдић, сматрају да су Срби у Србији незахвални њима који су показали толики патриотизам. Сматрају да, и поред толике пљачке, нису ништа добили са Војводином српском, закључују да је боље било остати на страни Мађара (сцена 1). Гавриловић покушава да сакупи новац за помоћ српским избеглицама, којима прети смрт због глади и болести. Шербулић и Смрдић одбијају, жалећи се на сопствену судбину (сцена 2). Лепршић се још увек нада славјанском царству. Гавриловића пошто се усудио да каже да људе треба процењивати према заслугама, а не према националности, „родољупци” уз негодовање одбацују (сцена 3). Нанчика саопштава свом мужу да њиховој кћери нуди брак један лекар који је Мађар. Како

овај не тражи мираз, Жутилов не види никакву препреку; Нанчика га подсећа да су „боље живели с Маџарима, него са Србљима” (сцена 4). Шербулић признаје Смрдићу да су му предложили да потпише документ за аустријског цара којим се Срби одричу Војводине, а за узврат ће добити педесет златника, што се односи само на чланове Одбора. Шербулић, у име пријатељства, захтева од Смрдића да не каже да он није био члан Одбора (сцена 5). Шербулић и Смрдић желе да сакрију своје подмукле планове, али Гавриловић је обавештен о продаји Војводине и посматра понашања „родољубаца” (сцена 6). Лепршић нагло одустаје од обнове средњовековног српског царства и других „будалаштина”. Гавриловић иронично примећује да „родољубље све допушта” и саопштава да се Милчика удаје за Мађара којег он познаје. „Родољупци” су више него изненађени, Лепршић прети да ће ствар објавити у новинама. Гавриловић потом открива да Лепршић прихвати посао у Београду, бездушно одустајући од Војводине. Сада је Жутилов озлојеђен, он и Лепршић измењују оштре оптужбе (сцена 7). Сазнавши све ово, Зеленићка онемоћава и позива сени српских јунака... све док јој Гавриловић не уручи писмо његовог пријатеља Мађара: „родољупци” су саблажњени његовом кореспонденцијом са непријатељем. Гавриловић резимира све нове неславне акције „родољубаца”, ови се уједињују против њега, називају га лошим Србином, мађароном, а он може једино уздасима да изрази овакво „родољубље” (сцена 8).

Пети чин показује избегличке дане „родољубаца” и незадовољство због хладног пријема Срба. Започиње дијалогом два „родољуба”, којима се, у новим сликама, придружује трећи, па четврти, да би се група у трећој слици постепено осипала обрнутим редоследом од њихових долазака на сцену и остала празна. Исти простор насељавају други ликови из групе. Овога пута бржим ритмом: најпре два лика дијалогом чине четврту слику да би отишли и препустили место другом пару ликова који остаје; затим следи улазак лика резонера, потом четири друга „родољупца” у седмој слици, да би се појавио још један женски лик у последњој слици комада, у којој сви остају на сцени до пада завесе.

Стерија доследно групише грађу ове комедије према уласцима нових ликова. У њиховим појавама постоји одређен ритам; на техничком плану акумулација ликова је прилично симетрична, мада су поједине слике много живље од других. Понекад недостају међусобне чвршће везе између њих, будући да не постоји један средишни лик који би покретао радњу, пошто је аутор одлучио да све подреди групи као основном лику комада.

ЛИКОВИ

У комаду се издвајају две врсте ликова: они који припадају групи „родољубаца” и други, малобројнији, који су изван ове групе. Уколико прве одређујемо „родољупцима”, друге не бисмо могли да назовемо „неродољубцима”, нити родољубцима (без граfiје наводника), као што не би била одговарајућа дистинкција на протагонисте и антагонисте. У комедији постоје само три лика ван групе: Гавриловић, Нађ Пал и Скоротеча, које једноставно називамо издвојеним ликовима.

Издвојени ликови

Ранија истраживања су показала да име Гавриловића одговара имену човека који је заиста постојао и које је 1848. био члан општинског одбора у Вршцу. То је био Арсеније Гавриловић, угледни вршачки занатлија, члан „Одбора Окружја вршачког”, у коме је било осам Срба, шест Немаца и један Мађар. У истом је, врло кратко време, био и сам Стерија, али је брзо из њега иступио видевши да не може да утиче на његов рад. Осим идентичног презимена и података да је у Одбору и да је ктитор (без ближе информације да се ради о цркви на вршачком гробљу), ништа више не указује да је Стерија узео Арсенија Гавриловића као модел за овај лик у комаду.

Као што „родољупци” не могу да утичу на историјска догађања која одређују њихову судбину, већ им се само прилагођавају сходно процени у извлачењу личне користи, тако и Гавриловић, примедбама и опоменама, заснованим на својим моралним нормама, хуманистичким ставовима, не успева било шта да промени у деловању групе „родољубаца”. Са одређеном дозом ироније, он критикује групу и појединце у њој, врло гласно их опомиње, али остаје статичан и сам се препушта судбини. Из појаве у појаву он се потврђује као лик високих моралних обзира који брани категорију искреног родољубља читаве једне нације. Увек добро информисан, у вихору бурних догађаја он не делује, он је статични коментатор збивања, резонер.

Више од свих Стеријиних комичких ликова, он заступа ставове и мисао самог писца. Стиче се утисак да путем Гавриловића писац покушава да интервенише у свом књижевном делу које се, на одређени начин, отргло од њега и неконтролисано расте, хранећи се сопственом фикцијом. Са друге стране, уносећи озбиљност и подсећањем на сурову стварност, Гавриловић својим реакцијама као да уништава комичку.

Нађ Пал је име врло распрострањено у Мађарској, па и код војвођанских Мађара. Највероватније да ниједан Нађ Пал из ове средине у XIX веку није послужио Стерији као модел. Замишљен као равноте-

жа усамљеном Гавриловићу, он је и његова мађарска варијанта због ставова и националне трпељивости коју обојица акцентују. Интересантно је да Мађар Нађ Пал који има само једну сцену у комаду не проговара ни једну мађарску реч. Чак када му се, приликом поздрављања, припадници групе обраћају на мађарском, он одвраћа поздрав или опроштај на српском језику. Он је против, тачније изнад, националних сукоба, али се представља и као бранилац националног идентитета групе лажних родољубаца и Срба уопште, мада није лишен критичког погледа на њих. Међутим, као и Гавриловић, Нађ Пал не може да утиче на порок, нити може нешто да промени, а ни он неће проћи некажњено.

Скоротеча је такође издвојен од групе. Долази из другог града и доноси булетину од Патријарха чији садржај, због одоцнелих информација, противуречи Гавриловићевој тврдњи. У служби је драматургије комада, ритма који се ствара у односу група – појединац. Реченицом: „Само да се није толико пљачкало” (скоро идентичној једној Гавриловићевој реплици), Скоротеча иступа из неутралне позиције гласника и постаје објективни коментатор на начин Гавриловића.

Група „родољубаца”

Диференцијација ликова у групи лажних родољуба постоји, мада није општа. У сложеној историјској и геополитичкој клими они се најчешће понашају као један лик, упркос повременим међусобним неслагањима и чињеници да неки имају више текстуалног простора или су израженији од других. Хетерогени као целина и, донекле, различити као појединци унутар групе, сви су врло нагли у смени националног опредељења. Та непрекидна нестабилност и константно хтење за изменама идентитета јесте њихова најмаркантнија особина. Једном већ доведен у питање, њихов идентитет постаје осетљив и понаша се као витко шибље под ударима ветра у различитим правцима.

„Родољупци” фалсификују најосновније елементе сопствених биографија, радикално мењајући свој *curriculum vitae*. Они врше промене имена, националности, података о службовању... Сходно политичком тренутку, лажне патриоте одлучују да промене своја имена, као што раде и са кокардама на одећи. Име које је невидљиво, фонетском материјализацијом постаје заштитник њихове сопствене маске, што се употпуњује са видљивим атрибутима, кокардама. Они врше промене у духу мађарског језика: Жутилов у Жутилаји, Смрдић у Бидеши, Шербулић у Кидођи. Кад се српске страсти распојасају, Зеленићка мења у Плавићка, Жутилов у Жутиловић, а не Жутилаји, као некада. Зеленићка предлаже за Нанчику србизирану варијанту – Анка. Иначе, ка-

да неко из ове тако поводљиве групе има презиме амблематично за једну националност, а име за другу (Шандор Лепршић, Нанчика и Милчика Жутилов), поље за манипулацију над споственом биографијом је шире. Шербулић, у чије се порекло сумња, има највише потребе да редовно истиче своју српску крв. Он пориче своје влашко порекло јер му оно не пружа никакве предности. Власи су за разлику од Срба и Мађара, у време ових сукоба, ирелевантна националност. Жутилов фалсификује податак да је избачен из службе код Мађара и упркос постојању сведока каже да је ту службу напустио „како се Српство подигло”, а песник Лепршић не признаје најсвежији податак из своје библиографије – ауторство чланка у новинама. Странацка припадност или политичка наклоност чине широко поље на коме се највише огледа савитљивост идентитета и у чврстој је вези са политичким променама и успесима сукобљених страна на ратишту. У њиховим дијалозима налазимо реплике које личе на говор са трибине, мада је тај дискурс намењен „интерној употреби”, саговорницима унутар групе. Китњасте реченице Лепршића и Зеленићке (са придевима који, ако се избаце, не руше значење реченице), удаљују њихове реплике од веродостојности говорног језика и говорне економије, чему иначе тежи дијалог у комедији. „Родољубци” постају песници родољубља, са патосом који открива лажност емоција, ма колико се инсистирало на њиховој јачини. Фразеологијом и ватреним одушевљењем, али и славољубљем, Лепршић, као представник поетске интелигенције, залажући се за славјанство, залаже се за себе. Његове позније реплике, као и реплике других „родољубаца” далеко су од узвишеног стила, без икаквог идеолошког замагљивања, без геста, без сувишних речи; у њима преовладавају конкретни, мерљиви и опишљиви појмови, јер промовисан слободом, патриотизам са почетка комада, дао је сасвим друге плодове.

Национална опредељења, којима се приклања група ликова сходно токовима политичких догађаја, имају свој одраз у склоности према језику, мађарском, односно српском. Због националних разлика чешће се помиње „маџарски” језик и „маџарони”, него што се тај језик чује. Једини лик који га у комаду константно, мада мало, користи јесте Еден, син Жутилова (иначе једино дете у галерији Стеријиних комичких ликова). Еден је први лик у комаду који промовише мађарску кокарду. Његови краткотрајни боравци на сцени су у служби сликања стварне наклоности породице Жутилова према Мађарима. У периоду очеве просрпске оријентације, породица Жутилов је принуђена да га склања, како се не би огласио на мађарском језику. Зеленићка, која промовише еманципацију жена на начин амазонки, а родољубље као модни тренд, против је наслага страног језика у српском и уз дозу заједљивости, исправља германи-

зме у речнику саговорника, а сама употреби понеки немачки израз, да би била разумљива.

У осциловању, њихови идентитети увек врло брзо заузимају положаје крајњих тачака лука амплитуде, проводећи минимум времена у преваљивању те путање (колико је довољно да се једна кокарда замени другом). Способни су да преокрену свој идентитет лакоћом извртања рукавице приликом њеног свлачења; још више, у стању су да га измене тако што ће „преокренути кожу” и то прилично синхронизовано. У овој групи са утврђеним циљевима, не толерише се различитост која доводи групу у питање, било да је реч о мишљењу које дијаметрално одступа од других мишљења, о другачијим резултатима на истом пољу делатности (материјална добит) или пак о физичком изгледу (бркови, боја хаљине).

Ситније разлике међу припадницима групе ликова пољуљаног идентитета се намећу. Заједничко деловање ради преобраћања родољубља у новац постаје јабука раздора. Сукоби појединачних личних интереса унутар групе најочитији су приликом заузимања важнијих друштвених положаја који омогућавају боље индивидуалне резултате, већу личну корист. Жутилов, раније избачен из службе због злоупотребе радног места, непрестано жељан власти и грамзив, заузима место председника Одбора, са широким овлашћењима; Лепршић место секретара Одбора; Смрдић, иначе препреден, интелигентан и спреман на све, само је члан и одбио је да буде један од комесара среза, пошто је све већ, опљачкано; Шербулић, бивши затвореник, лаковеран и кукавица који се угледа на Смрдића, остаје изван Одбора; Зеленићка је централна личност „Одбора родољубица” у оснивању, чије статуете израђује, а Нанчика, као супруга Жутилова, је скупљач харача и незванични благајник општинске касе. Међутим, њихови сукоби ипак не трају дуго.

Између женских ликова скоро да нема конкуренције, нема суревњивости. Када је Стерији потребан сукоб, највише што допушта Нанчики, која не размишља, већ се поводи мужевљевим идејама, јесте да каже за Зеленићку: „И она ми хоће да је нека родољубица, као да људи не знају њене трагове”. Милчика је такође заинтересована за национална питања, политику и политичке догађаје, али она их гледа из своје перспективе, а то је удаја.

Важне одлуке које се тичу егзистенцијалног опстанка групе или појединаца у њој, као што је прелазак са једне ватрено подржаване стране на другу, још ватреније нападану страну, разматрају се, а одлуке се доносе заједнички. Уколико би брзо донета одлука, после тога била негирана, опет је негирана заједничким снагама. Сагласно донету одлуку умеју да реализују као сасвим супротну од донесене, као што је одлазак у бежанију. Деловање групе на оне који су изван унисона је,

док су методе деловања разноврсне. Најважнији критеријум је, као и увек, национална припадност, али и богатство појединаца које се може присвојити. Немце затварају, па их пуштају на слободу уз новчану надокнаду, Јевреје желе да протерају, док Мађаре оптужују, грде их и прете им.

Сви ликови из групе носе две врсте кокарди, једне окачене на лице, друге на наличје одеће, што је најочитији симбол људи двоструких уверења. Аутохероизација нације погледом у прошлост, призивање косовског мита ради идеје о националној држави, покушај обнове српског и формирање славјанског царства јесу основа за рад ове групе са привременим циљем: „распростирати народност”. Они постају заиста „одрођени синови праотаца својих” који говоре да је Србин луд од постанка, да је кукавица, а непрестано се позивају на славну српску прошлост. Од идентификације са српским средњовековним јунацима и од њихове Војводине српске остаје само спремност на њену продају (Смрдић и Шербулић), њено напуштање (Лепршић, због места секретара код владиног комесара у Београду). На крају, од толико негованог осећања за национално, губи се последња боја са њихових велико-српских камелеонских идентитета: Зеленићка одржава сентименталну везу са једним Мађаром из Војводине, а Жутилов удаје кћер за Мађара из Београда. Читава група ликова, чији се идентитет љуљао између идеологије и интереса, устаљује се у благодети сопствених интереса. „Ови ’родољубци’ одлазе са сцене да поберу плодове свог лажног ’родољубља’. Упркос томе што су успели да извуку главу и иметак из револуције, па још и да се обогате, те имају пуно разлога да буду задовољни, они, одлазећи, остављају за собом осећања потиштености и љутње.”¹

ПРОСТОР И ВРЕМЕ

Мимејски и дијегетски простор

Родољубци почињу миметским (видљивим) отвореним простором улице који је, иначе, погодан за експозицију комада и сусрете ликовна. Међутим, улица је овде место догађања на коме се изражавају национална осећања, тачније она је литота за читав регион једног дела централне Европе. На отвореним дијегетским просторима (неви-

¹ Фрајнд М., „Стерија, историја и Аристофан. Један покушај читања комедије *Родољубци*”, *Зборник у част Војислава Ђурића*, Филолошки факултет, Филозофски факултет, Институт за књижевност и језик, Београд, 1992, стр. 226–227.

дљиви, вансценски простори, имају референце у говору ликова) *Рогољубаца* дешава се побуна народа, битке, укратко догађа се историја, док се у затвореним просторима ти важни догађаји прилагођавају личним интересима. Улица окићена мађарском заставом је обележје времена, још више она је обележје расположења присутних ликова и статиста. Њихова узаврелост и револуционарни усклици су довољни да се застава покрене и заживи. Међутим, она остаје на средини улице и, у новим сценама, када ликови нису више промађарског опредељења.

У трећој сцени аутор испушта дидаскалијску информацију да се, после улице, радња премешта у затворен простор (највероватније у кућу Жутилова) јер Лепршић, у свом родољубивом заносу, затражи сто:

„*Лепршић*. Зар ви мислите, да Србин није сазрео за слободу? Дајте астал, пак ћете се дивити. (Довуче сто на сред собе, пак се попне на њега.) Господо и браћо! [...]”

Стерија је вероватно направио овакав пропуст јер је замишљао простор позоришне сцене у којем је представљена улица, али и део стана једног од „родољубаца”.

Други и трећи чин се догађају у дневној соби Жутилова, док је четврти чин, претпостављамо, смештен у једну од просторија (истог стана), преуређену у канцеларију Одбора чији је председник Жутилов и где се налази одборска каса коју ће касније понети када избегну у Београд, место догађања последњег чина.

Диегетски простор ове комедије је много живљи од миметског. Он покреће читаву радњу комада и служи му као референца. Важну улогу имају вести са трга, из новина или пристигле званичним обавештењем (булетина Патријарха). Све се саопштавају у миметском простору. У комедији постоје географске референце, не тек да би се поменуле, већ чврсто везане за суштину комада. У миметском простору, на столу се кредом исцртава стратегија недавне Сентомашке битке, али у истом се евоцира и недефинисан простор Тунгузије (као синоним за даљину), или диегетски простори далеке прошлости (Душаново царство, Цариград) или прижељкиване будућности (Српско и Славјанско царство).

Историјско време и време у комедији Родољупци

Евоцирано време у драмском времену је неминовна појава у драмском тексту која пружа информације о прошлости лика или важном догађају који има утицај на акцију у представљеном времену. Међутим, постоји и евоцирање не само свог времена, већ и „туђих” времена, потребних лику у различите сврхе. У *Рогољубицима* се помињу личности и догађаји из славне српске историје који су се уселили у

мит, као и досељавање српског живља у Војводину крајем XVII века и у XVIII веку. Залазак у та давна времена антропонимијом (имена из прошлости), поред именована топонимије, у овој комедији наглашава временску дистанцу да би се видело колико се у Стеријино време црпу идеје из прошлости, не би ли тако утицала на проспективно време. Евоцирано историјско време и драмско време *Рогољубаца* су дакле врло уско повезана времена. Драмско време овог комада је истовремено и историјско време, „реалност која се неопходно исписује у тексту представе”², тако да је оно саставни део драмског времена. То историјско време које живе јунаци ове комедије је значајно јер од њега зависе њихове судбине.

Историјска догађања која се помињу у првом чину у ствари трају више од месец дана, док се драмско време, без прекида одвија у једном делу дана. Ти догађаји су кондезовани и јављају се као евоцирано драмско време. Прва слика се одвија крајем марта 1848. (значи непосредно после пишчевог повратка из Београда 12. марта), јер ликови узвикују: „Живео петнаести март!” и „Јесте ли читали оних дванаест пунктова?”, што се односи на недавне револуционарне догађаје 15. марта у Пешти и проглас у дванаест тачака преузетих из националних захтева мађарских либерала.

Ушавши, у трећој сцени, Лепршић евоцира збивања која су већ била поменута (национални програм угарских Срба 17. марта у Пешти³, како би се и они укључили у савремени европски национални покрет: „Кад се сви буде, Србин спавати не сме”), док ће се друга догодити касније (Првомајска скупштину Срба из Војводине, чији део програма⁴ износи: „Скупштина је одређена за први мај; ту ће се поновити наша стара права, изабраће се војвода и патријарх, и установиће се Војводина српска!”).

У четвртој сцени, исти лик информише о спаљивању протокола крштених на мађарском језику у Новом Саду, наред пијаце, што се

² Pavis P., *Dictionnaire du théâtre*, стр. 351.

³ „[...] Срби су 17. марта у Пешти, у Текилијануму, формулисали национални програм у сасвим умереном тону: признавали су Угарску као своју државу у оквиру Хабсбуршке монархије, признавали су мађарски као 'дипломатически језик' и све тековине пештанског '15 марта', а за себе тражили признавање своје, српске националности и цркве, право на употребу свог језика, свој национални сабор [...] и преуређење војне границе на начелима народности, као и право на директно обраћање владару у свим својим делима. Тај програм у мађарским владајућим круговима оцењен је као сепаратистички [...]” Гавриловић С., „Српски народни покрет у 1848/49 години”, *Летопис Мајине српске*, год. 174, књ. 461, св. 6, јун 1998, стр. 1064.

⁴ Према С. Гавриловићу (1998, стр. 1066), жеља за формирањем „Војводине српске” изражена је 14. априла и касније подржана на Скупштини.

догодило 20. априла⁵, а што охрабрује ликове комедије да мађарске кокарде замене српским.

У петој нови лик, Зеленићка, Лепршићева тетка, доноси новост: „[...] да је Диштрикт сав у пламену”, што историјски одговара 24. марту, када су због ускршњих догађаја у Кикинди, ради неправилне поделе земље, групе студената и интелектуалаца позивале народ на устанак⁶ (приликом војних интервенција, пале су и прве жртве).

Значи, у евоцираном времену првог чина стварни догађаји хронолошки следе једни друге од средине марта до краја априла (као и помен Првомајске скупштине 13. маја).

После прекида времена, у другом чину следе историјски догађаји после 17. маја 1848, када су поново уништени црквени протоколи на мађарском језику, овога пута на тргу пред владичиним двором у Вршцу.⁷ Ова епизода налази своје место у другој слици у којој Милчика похваљује Шербулићеву смелост.

У трећој слици Лепршић каже да је „Војводина српска” потврђена 15. маја на Мајској скупштини у Карловцима и да су изабрани патријарх и војвода⁸. У истој сцени Лепршић предлаже истицање српске заставе на цркви, што уплашени Шербулић одбија; догађај

⁵ Ђорђе Стратимировић (млади генерал аустријске војске којег ће Срби изабрати на Првомајској скупштини за водећег човека у борби против Мађара и који ће водити војне операције до Шупљикчевог избора) подржао је захтеве пенштанских Срба, док је Лајош Кошут у преговорима изјавио да у Угарској може постојати само један политички народ – мађарски. На збору 19. априла делегација која је водила преговоре однела је извештај Новосађанима, што је разбеснело грађане и они су сутрадан поцепали матичне књиге вођене на мађарском језику још од 1843. (Гавриловић, С., стр. 1065–1067)

⁶ Поповић Д.: „Историјска позадина *Рогољубаца*”, *Летопис Мајичке српске*, год. 127, књ. 367, св. 2, 1951, стр. 162.

⁷ Поповић Д., стр. 162.

⁸ Ради се о избору митрополита Рајачића за патријарха, а пуковника Стевана Шупљикца за војводу. Скупштина је донела, између осталог следеће закључке:
– Српски народ је „политички слободан и независан под Домом аустријским и општом Круном угарском”;

– Проглашава се Српска Војводина у коју улазе „Срем с Границом, Барања, Бачка с Бечејским диштриктом Шајкашким баталионом и Банатском Границом и Диштриктом кикиндским”;

– Српска Војводина ступа „у политички савез [...] на темељу слободе и савршене једнакости” са Троједном краљевином Хрватском, Славонијом и Далмацијом;

– Ствара се стални народни одбор као извршни орган Народног сабора (Скупштине) и именују се његови чланови [...] (Према наводима Гавриловић, С., стр. 1067–1068).

који се у стварности десио 23. марта⁹. Стерија се не држи хронологије стварних догађаја у вези са цепањем протокола (17. мај) и резултата Мајске скупштине (13–15. мај). Њему је важније да нагласи промену расположења лажних родољуба и при томе, врло спретно користи атмосферу страха од казне (због уништених докумената и подизања заставе) и неизвесност: хоће ли на време стићи новчана и војна помоћ из Србије?

У четвртој слици стиже глас да долази војска, али мађарска, што врло забрињава „родољупце” због казне за уништење протокола. Историјска референца овде није експлицитна; трупе које тада стижу у Вршац долазе на позив вршачких Немаца због вести да се Срби из алибунарске регије спремају да нападну Вршац. Један други догађај локалног карактера такође није евоциран у Стеријином тексту: 19. мај/1. јуни, дан када је Димитрије Станимировић, учесник Првوماјске скупштине, дошао у Вршац да иницира нападе на Мађаре¹⁰, чему се Стерија категорички противио. Овде Стерија транспонује само свој лични став у Гавриловићево опште понашање и противљење сваком насиљу.

У трећем чину реч је о стварним догађајима који су се десили између 21. септембра 1848. и 20. јануара 1849. год.; значи постоји временски прекид у историјском и драмском времену, а историјски догађаји су испричани у драмском времену овог чина или се о њима сазнаје из новина. Тако Милчика у другој слици, коментарише новински чланак о „херојској” српској одбрани Србобрана¹¹ (Сентомаша), о расулу мађарске војске којим је лично руководио министар угарске војске Месарош, поменут у новинском чланку који коментарише Милчика дајући „питорескни” опис његовог безнађа, да је од једа и жалости хтео да се удави. Ову српску победу детаљно и са ужитком објашњава Зеленићка у трећој и четвртој слици овог чина. Са петом сликом, без временског прекида, Лепршић евоцира догађај из октобра – вест о доласку војводе Шупљикаца у Војводину. Ове заиста прецизне референце у његовом тексту односе се на историјске реалности, будући да је Шупљикац уистину избегао свечани жељно очекивани повратак из Италије:

„*Лепршић*. Хтели су га сјајно дочекати, као што пристоји, али он дође инкогнит, и још их је карао, што троше новце [...] Да видите како је псовао, што су спалили [мађарско село] Дебељачу.”

Инсистирајући на коначном ефекту, Стерија допушта да Лепршићева тетка констатује да је српски војвода – мађарон.

⁹ Поповић Д., стр. 162.

¹⁰ Токин М., *Стерија*, Нолит, Београд 1956, стр. 145.

¹¹ „О јунаштву одбране су се причале читаве бајке [...]” Поповић Д., стр. 163.

Без временског прекида, у шестој слици, Жутилов помиње догађај из новембра: „Код Али-Бунара су се жестоко тукли”. Ово је референца на чињеницу да је мађарски пуковник Јован Дамјанић¹² (није именован у тексту) провалио у Јужни Банат, палећи села, међу којима и Алибунар, па су Шупљикац и вођа добровољаца пристиглих из Србије, Книћанин, морали да се повлаче према Панчеву. Лепршић најављује долазак царских трупа Виндишгреца (поменут у тексту) и бана¹³, које би требало да савладају непријатеље Мађаре. Жутилов се такође присећа догађаја који је претходио: битка на Томашевцу (недалеко од данашњег Зрењанина).

У седмој слици Стеријини ликови помињу нове битке. Смрдић извештава: „Била је битка код Панчева; ту су Маџари потучени до ноге [...] Пала је Пешта [...] Но умро нам је војвода.” Ови догађаји нису директно везани једни за друге, а као историјске чињенице нису временски удаљени. Нагла смрт Стевана Шупљикца десила се 27. децембра у Панчеву, непосредно пре пораза војске генерала Киша код Панчева, док су почетком јануара 1849. трупе Виндишгреца и Јелачића заузеле Пешту и Будим, нагнавши мађарске челнике да се повуку у Дебрецин.

У краткој осмој слици, којом се завршава трећи чин, Милчика каже да одлазе Мађари и да је напољу много људи: референца на веселу атмосферу у ослобођеном Вршцу (20. јануар 1849). Стерија у комаду врши селекцију извештаја о стварним догађајима и не помиње дуготрајну битку за Вршац која је претходила његовом ослобођењу, ни победоносни улазак Книћанина и Тодоровића у град, као ни дозволу да следећег дана ослободилачке трупе могу мирно да пљачкају немачки део града¹⁴ (сличних недела ће бити у следећем чину).

И у четвртном чину Стерија користи исти поступак као у претходним чиновима: пауза између чинова нуди прекид и драмског и евоцираног времена, а дијалози ликова у њему омогућавају реконструкцију онога што се догодило у међувремену. Овде је најважнија историјска референца устројство вршачког Одбора у коме су и Стеријини „родољупци”, вођени искључиво личним материјалним поривима. Први део овог чина на сукцесиван начин пружа податке о стварним догађајима (различите „активности” чланова Одбора), али допушта и смирење у односу на захуктали ритам истих из претходног чина.

Ритам референција се појачава у другом делу комада, када у шестој слици Гавриловић доноси вест да је Сентомаш пао, да је патријарх

¹² Упркос српском пореклу, био је један од највећих непријатеља војвођанских Срба. У угарској војсци се такође борио против Срба, као и против аустријских трупа. Аустријанци су га 1849. осудили на смрт, стрељањем.

¹³ Ради се о хрватском бану Јосипу Јелачићу (1801–1859).

¹⁴ Токин М., 1956, стр. 147.

ноћу отишао из Бечкерека у Земун. Ови догађаји у историјској збиљи су се десили у априлу 1849. (Мађари су заузели Србобран 3. априла.)

Седма и осма сцена уводе Скоротечу, патријарховог гласника, који долази из Бечкерека и доноси писмо са вестима, што Стерији омогућава игру око темпоралности, повратак на хронологију догађаја, како би још једном показао промене расположења својих „родољубаца”. У почетку (сцена 7), Скоротечине вести, пошто су већ застареле, противурече Гавриловићевим информацијама (и пружају наду да помоћ стиже), док се гласниково усмено саопштење (сцена 8) односи на пад Србобрана. Потом Милчика најављује повратак Мађара (сцена 9), што потврђује и Лепршић (сцена 10): „Мађари су три штације далеко. Дакле сутра ако стигну”. Ова референца из историјског времена, поводом заузимања Вршца, омогућава да крај чина сместимо на почетак маја 1849. год. јер се у драмском времену инсистира на приближавајућој опасности („сутра”), као и на топовској паљби због које „родољубци” беже.

Пети чин са радњом у Београду, према неким индикацијама које упућују на реална догађања, дешава се од маја до септембра 1849, када се у овом граду у избеглиштву налазио и сам Стерија. Ни овде, унутар чина нема прекида драмског времена које на синтетички начин осликава ситуацију избеглица. Лепршићев случај заиста је идентичан стварности неких младих војвођанских Срба који су одлучили да се не врате у своју Војводину, већ да прихвате послове у Београду, одустајући од Војводине српске у којој ће завладати период војне диктатуре и оштре реакције на претходна догађања.

Видимо да је Стерија историјско време у својој комедији вешто подредио драмском времену, редукујући време актуелне историје у трајању од преко годину дана на једно разумно сценско време. Он сажима догађаје, приближавајући их једне другима, претежно уз поштовање, а ређе уз занемаривање њихових хронологаија. Драмско време нема прекиде унутар чинова (што није случај са истим временом између чинова), чак и када реални догађаји у евоцираном драмском времену имају вишенедељни размак, зато што Стерија врши њихову селекцију, сматрајући да их не треба све користити и задовољавајући се минимумом антропонима и топонима (град Вршац, нпр., није никада помент), док са друге стране, у тексту, не врши прецизно датирање. Мада комад обилује историјским референцама, он нипошто не претендује да се бави историјом, ни њеним датирањима, тако да није неопходно имати прецизно историјско знање војних операција и догађаја у Војводини 1848–1849, да би се комад могао разумети. Важан је ритам који аутор постиже у евоцираном времену. Драмска радња је иницирана споља, различитим извештајима о војним победама и поразима. Брзе промене стварних догађаја на терену, добијају још веће убрзање у

комедији, захваљујући временском згушњавању и убрзању ритма, што повлачи вртоглаве промене понашања ликова гурнутих у вртлог историје која управо исписује своје нове странице, и што појачава комику сликањем њихових карактера и осећања лажног родољубља, ману коју Стерија исмева, између осталог, користећи категорију времена.

Историја утиче на акцију групе ликова (прилагођавањем, довијањем, негирањем, прихватањем...) до такве мере да се она може посматрати као њен невидљиви партнер, лик, противник.